

Romano džaniben – ňilaj 2006
Časopis romistických studií

Amaro pajtrin Romano džaniben avel avri paľikerindos
la Kulturakere Ministerstvoske andre Čechiko Republika.

Kado lil kerđilas anda kodo, hod' i Filozoficko fakulta andi Karloski univerzita
rodelas informaciji paj Rrom taj kamelas te del le anglal ávere žejnenge.

Kadi keňva sas poťindi anda programo, savo kamel te vezetij e Rromen
andej lenge rromane sokáša. I Praha kado programo phuterdas ando berš 2006

Vaš kado numeros amen diňa love e organizacija Next Page.
Amen savore džene la ašaras, hoj kamel te hazdel opre the te barvaľarel
e romaňi čhib the e romaňi literatura.

O Next Page resel love khatar o Open Society Institute Peštate.

Anda peske louve das ame i nadacija Arbor Vitae

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstup z výzkumného záměru č. 206809
realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Publikace byla financována hlavním městem Prahou z Celoměstských programů
na podporu aktivit národnostních menšin a integrujících se cizinců na území hl. m. Prahy
pro rok 2006

Tato publikace vyšla v rámci projektu “Podpora vydávání v romštině” za laskavého přispění
nadace Next Page, financována organizací Open Society Institute v Budapešti.

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae

— **Doc. PhDr. Milena Hübschmannová** **z pohledu indologa a dlouholetého kolegy**

(Rozhovor s Doc. dr. Janem Markem o paní Mileně Hübschmannové natočila redaktorka Martina Hanáčková, Český rozhlas Vltava, 7. října 2005)

Milena Hübschmannová, která před nedávnem tragicky zahynula při automobilové nehodě v Jihoafrické republice, je v našem povědomí zapsána především jako přední česká romistka. K romistice se však dostala až postupem času, a to přes svůj velký zájem o Indii.

Indolog Doc. Jan Marek se s Milenou Hübschmannovou potkal už na samém počátku svých indologických studií.

R: Pane docente, kdy a kde jste se s Milenou Hübschmannovou poprvé setkali?

J.M.: My jsme se s Milenou Hübschmannovou poprvé setkali velice dávno, hned po druhé světové válce. Bylo to v roce 1947, v kurzech hindštiny, které tehdy probíhaly na Orientálním ústavu. To ještě Orientální ústav nebyl součástí bývalé Československé Akademie věd, ale byl to ústav, který vlastně jediný za druhé světové války udržoval tradici české orientalistiky. Když byly české vysoké školy od Němců zavřeny, tak na Orientálním ústavu se orientální jazyky vyučovaly ve večerních kurzech dál a vlastně plnily takovou náhradní funkci vysokoškolské výuky orientalistiky.

V těchto kurzech jsem na podzim v roce 1947 poprvé uviděl mladou dívku, které tehdy bylo 14 let. A to byla právě Milena Hübschmannová. Společně jsme navštěvovali kurzy hindštiny, které tehdy vedl dr. Vincenc Pořízka, bývalý docent Palackého univerzity v Olomouci, a jako indický lektor tam působil mladý student filozofie, pozdější novinář dr. Masúd Alí Chán. Potom, po maturitě, jsme se rozhodli ke studiu hindštiny na vysoké škole, konkrétně na filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde se právě otevřely nové kurzy orientálních jazyků – pokud jde o Indii, tak hindštiny, urdštiny a bengálštiny. A tam jsme se sešli v roce 1950.

| M. Hübschmannová spolu s Mudžtabái Bégam Abbás, manželkou známého urdského spisovatele, filmového scénáristy a režiséra Chádži Ahmada Abbáse (1914-1987), jehož filmy před půl stoletím běžely i v českých a slovenských kinech. Karlovy Vary, 8. července 1955 | foto Jan Marek |

R: Jaká byla Milena Hübschmannová?

J.M.: Milena, to je dost těžko jedním slovem nebo jednou větou vyjádřit. Milena byla nespoutaný typ. Typ orientovaný na přítomnost, na to, co se kolem ní děje. Na život, který kolem ní prochází, který šumí a který je třeba nějak postihnout, nějak ho pochopit, porozumět mu a především také ho nějak zaznamenat. Snad bych to tu neměl říkat, ale ona nebyla vědecký typ. Nebyla ochotna provádět hluboké analýzy nějakých složitých textů. Ona byla vyslovený zpravodaj, byla reportérka. V pozdějších letech, když chodila do terénu, na takzvaný terénní výzkum, tak ji nikdy člověk neviděl jinak než s magnetofonem po boku, a tehdy to bývaly starší stroje, těžké, v objemných brašnách, vždycky přes rameno magnetofon a s ním pěkně do terénu na výzkum. A vždycky ten mikrofon před ústa lidí, obyčejných lidí, prostých lidí, aby jí zpívali třeba nářeční písničky.

Do Indie s sebou ten mikrofon vždycky nosila jako neoddělitelnou součást své výbavy. Zaznamenávala lidové písničky, lidová vyprávění, všechno možné. Na venkově, mezi trhovci, mezi řemeslníky, mezi potulnými zpěváky a podobně.

Nasbírala toho veliké množství. Svůj prvořadý úkol viděla právě ve shromažďování materiálů. Toho, co by jinak úplně zmizelo, nebo by se na to časem úplně zapomnělo. Ona měla veliké množství natočených kazet. V tom je také podstatné bohatství, kterým přispěla k rozvoji kultury. Potom pochopitelně toto svoje bohatství postupně zpracovávala a systematicky třídila a mohla na jeho základě vyvozovat některé závěry.

R: Co myslíte, že ji na indických jazycích tolik okouzlovalo?

J.M.: Řekl bych, že se jí líbilo mnoho věcí, především poezie. Tenkrát nebyly pro výuku vůbec žádné učební texty. Ty kurzy vlastně takříkajíc „vařily z ničeho“. My jsme neměli žádné učebnice, kromě samozřejmě cizích, anglických, které se tu a tam daly tenkrát do Československa dovézt, i když ještě po válce dosti obtížně, ale v podstatě jsme se neměli z čeho učit. A teď ten Masúd Alí Chán, student filozofie, který, jak jsem říkal, byl naším prvním lektorem, přinesl

knížečku, kterou si mohl do Evropy na studia s sebou vzít a řekl nám jednu věc: „Jestliže nějaký Ind, a zejména muslim, jede na dalekou cestu do Evropy nebo do zámoří a může si vzít s sebou kvůli váze jenom jedinou tenkou knížečku, tak si vezme Díván Mírzy Gháliba.“

Co to je díván? Je to sbírka veršů, zejména ghazalů, převážně lyrických, které jsou řazeny abecedně – takovým pro nás dost nezvyklým způsobem, ale které přesto vytvářejí určitý jednotlivý celek. A z této ohmatané knížečky, velmi tenké, ani ne půlcentimetrové, nám čítal, a nejenom čítal, on těch ghazalů uměl velice mnoho nazpaměť. Nám se to pochopitelně velice líbilo, protože šlo o poezii sice poměrně starou, z poloviny 19. století, ale velmi bezprostřední, velmi živou, a tak to na nás působilo, zanechalo to v nás dost hluboký vliv a Milena si řekla, že by se takové verše měly jednou do češtiny přeložit. A to také postupně začala dělat.

Nešlo to samozřejmě naráz, protože to je poezie dosti těžká, potřebovala výklad, a to právě Masúd Alí Chán byl velmi ochoten s námi dělat, nám v tom pomáhat, zejména jí. Já jsem se osobně o Mírzu Gháliba tolik nezajímal, a když, tak spíš o jeho poezii perskou, protože Mírza Ghálíb napsal velmi mnoho veršů, jak lyrických, tak epických, ale převážná většina jich je v perštině. On sám si také této perské literární tradice, která byla v tehdejší muslimské Indii běžná, velice vážil a svoje perské dílo pokládal za kvalitnější a lepší než dílo indické. Ale historie tomu nakonec odporovala a dala zapravdu těm, kdo jeho indické dílo považovali za lepší, protože ono jediné vlastně v Indii přežilo. A tak se Milena rozhodla toto Ghálibovo indické dílo aspoň v několika ukázkách postupně přeložit.

R: Proč se Milena Hübschmannová dala na taková studia?

J.M.: To je opravdu těžko říct. Na Indii možná i nás, v dnešní době, přitahuje mnoho věcí. Pro normálního evropského člověka to je, myslím, určitá tajemnost, určitá odlehlost kultury, vzdálenost nejenom geografická, ale řekněme i duchovní. V jejím případě, kdy se také

| Mezinárodní kongres k 100. výročí úmrtí velkého indického básníka Mírzy Asadulláha Chána Gháliba (z. 1869), pořádaný vládou Indické republiky za účasti odborníků v oboru dějin urdské literatury z celého světa. Nové Dillí, únor 1969, zleva: prof. Ralph Russell ze Školy orientálních a afrických studií (SOAS) univerzity v Londýně, Milena Hübschmannová a Dr. Jan Marek CSc. | archiv Jana Marka |

u ní projevovala určitá záliba v mystice, mohlo jít i o přesvědčení, že je třeba převtělenou Indkou, že už někdy v Indii žila, že ji tam prostě něco neodolatelně táhne. Zmiňovala se o všelijakých zvláštních okolnostech svých představ a podobně, ale my jsme to nebrali tenkrát moc vážně. Přesto to možná určitou roli hrálo.

R: Lišila se hodně od ostatních?

J.M.: Já bych neřekl, že se lišila. Byla prostě svá, byla svérázná. Byla řekněme trošku jiná než většina studentů, kteří ty kurzy navštěvovali. Musím říct, že frekventantů kurzů tam bylo poměrně hodně, protože po válce byl daleko větší zájem o orientální jazyky, než je tomu dnes. V Orientálním ústavu bylo bezprostředně po válce v prvních ročnících zapsáno třeba také dvě stě lidí! No a to byl obrovský počet, veliké nadšení, které potom pochopitelně opadlo. Milena Hübschmannová prostě byla jednou z těchto nadšených posluchaček, ale brala látku (nemohu říci přednášenou látku, ale prostě to, k čemu jsme se při tom nedostatku textů dostali), daleko opravdověji, daleko citověji než ostatní a řekl bych, že to daleko hlouběji prožívala.

Milena nevystudovala romistiku, ale indologii. Přišla na fakultu v roce 1952, ale jak jsem říkal, některé kurzy absolvovala spolu s námi, kteří jsme začínali o dva roky dříve, v roce 1950. Protože ty kurzy byly vlastně jedinečné, bylo jich málo, tak se musely ročníky spojovat. Nehledě k tomu, že v těch ročnících nikdy nebylo posluchačů mnoho, bylo nás vždycky jenom několik. Vzdor tomu, že zájem byl třeba na jazykové škole, kam potom večerní kurzy orientálních jazyků přešly, daleko větší, bylo na Karlově univerzitě v kurzech vždycky jenom pár lidí, řekněme tak maximálně do deseti.

Milena měla při studiu indologie obory dva, jednak hindštinu, jednak bengálštinu. Ale ani jedním z nich se vlastně nezabývala do důsledků. V bengálštině celkem nikdy moc nepracovala a v hindštině se specializovala víc na urdštinu. To je tak zvaný *Zabáne Urdú*, neboli jazyk vojenského tábora, jazyk muslimských dobyvatelů Indie. Dnes je to státní řeč Pákistánu, a současně jakási mateřština většiny indických muslimů. I když zde samozřejmě nemůžeme tvrdit, že by ta odlišnost vycházela pouze z náboženského základu – tak to v žádném případě není.

Milena se tedy věnovala, právě snad díky tomu našemu prvnímu učiteli Masúdu Alímu Chánovi, ani ne tak hindštině, jako urdštině. Před druhou světovou válkou to byly dvě součásti jednoho společného jazyka severní Indie, kterému Mahátmá Gándhí říkal prostě hindustánština, jazyk Hindustánu čili severoindických plání. Milena tedy chtěla překládat především urdskou literaturu. A jak jsem už říkal, měla ráda přítomnost, život, který plyne kolem ní, a tak se vždycky soustřeďovala na mladé indické autory, básníky a prozaiky, spisovatele, kteří se k nám do Československa tehdy dostali. Ať už to bylo na nějaké mezinárodní konferenci

nebo i do sousedních bývalých socialistických zemí, třeba na literární festival v Bukurešti a podobně, kam přijel třeba Alí Sardár Džaffrí, pozdější velmi významný indický autor, nebo Paňžábec Navtédž atd., Milena si je vždycky dovedla vyhledat, seznámit se s nimi a vyžádat si od nich živé, konkrétní, čerstvé verše nebo novou povídku, a tu se hned snažila přeložit do češtiny.

Touto činností se nadšeně zabývala a hotové překlady potom úspěšně publikovala v časopise *Nový Orient*, a tak seznamovala českou veřejnost se současnou tvorbou indických autorů. Věnovala se tomu od počátku svého studia v roce 1950, kdy přeložila společně s Alím Chánem první povídku Krišana Čandara, levicového indického autora, a pokračovala v tom, tu a tam s různými přestávkami, zhruba až do roku 1958, kdy tuto svoji překladatelskou činnost téměř definitivně opustila – s jedinou výjimkou. A tou byl právě Mírza Ghálíb.

| Nové Dillí, únor 1969, Milena Hübschmannová s Janem Markem | archiv Jana Marka |

R: A to je výjimka velmi zásadní a důležitá, protože Mírza Ghálíb je jedním z nejvýznamnějších indických básníků, je tomu tak?

J.M.: Je určitě jedním z nejvýznamnějších básníků 19. století. Narodil se na samém konci 18. století a zemřel v roce 1869. U indických básníků se oslavuje vždycky datum úmrtí, nikoliv datum narození, protože nikdy nikdo pořádně nevěděl, kdy se vlastně narodili, když ještě nebyla téměř žádná evidence. A dodnes, jak jsem říkal, Indové velmi na Mírzovi Ghálíbovi a na jeho verších lpějí, protože se jim zdá, že jeho poezie nějak odráží a velmi dobře vystihuje jejich duši, jejich city, jejich život. Ghálíb žil ve velmi bouřlivé době, kdy Indie vlastně končila jednu svou životní etapu, kdy se uzavírala éra poměrně nezávislé Indie a začínala éra úplně nová, éra koloniální. I když zase přesně se to samozřejmě takhle rozdělit nedá, ale přece jen jedno v druhé tehdy dost rychle přerůstalo.

Ghálíb prožíval všechno to, co jeho ostatní krajané prožívali spolu s ním – nástup dravého britského kolonialismu. Ten sice zapouštěl kořeny už od století osmnáctého, ale naplno se projevil hlavně po porážce velkého indického národního povstání, které proti britským koloniálním pánům vypuklo v roce 1857, trvalo dva roky a v roce 1859 bylo krutě potlačeno.

Ghálíb se ocitl právě uprostřed tohoto vzrušeného dění. Všechny svět, kterým doposud žil, se mu zhroutil, přestal existovat a Ghálíb věděl, že už se nikdy nevrátí. Že všechny indické panovníky, kteří, byť to byli původem vlastně cizinci, Afghánci nebo Peršané, jako Ghálíb sám, neodvratně vystřídá nadvláda Evropanů. A to mu bylo strašně líto, byla to jeho osobní tragédie, a ta se potom hluboce odrážela v jeho verších.

R: Přejdeme teď k překladu urdských básní Mírzy Ghálíba

J.M.: Milena Hübschmannová překládala několik let, skoro víc jak desetiletí. Překládala verše Mírzy Asadulláha Chána Ghálíba, překládala porůznu jednotlivé jeho ghazaly tak, jakou měla zrovna náladu, protože nálady vyjadřují opravdu různé. Libovala si právě ve vyjádření pocitů, které přinášela ta obrovská změna, která Indii postihovala. Po porážce indického národního povstání proti britské nadvládě v roce 1859 si Mírza Ghálíb napsal takový velmi smutný ghazal, kde cítil a chtěl vyjádřit, že všechno pomínulo, že už po ničem netouží v tomto světě, že už prostě rezignuje úplně na všechno a chce být jenom sám.

Napsal si například: „*Nechte mne odejít na takové místo, kde nikdo není, kde není žádný druh, s kým bych si mohl popovídat, nikdo, kdo by se mnou mluvil společným jazykem*“. A dále: „*Chci si vystavět domek bez dveří a bez oken, kde by nebyl žádný soused a žádný hlídač. Když onemocním, aby nebyl nikdo, kdo by o mne pečoval, a když umřu, aby pro mne nikdo neplakal*.“ To je doslovný překlad jeho veršů.

V urdském originále zní ten známý ghazal takto:

*Rahijé ab aisi džagah, čalkar džahán kóí na hó,
ham suchan kóí na hó aor ham zabán kóí na hó.
Bé dar-o-dívár sá ek ghar banájá čáhijé,
kóí ham sája na hó aor pásbán kóí na hó.
Parijé gar bímár, tó kóí na hó bímár dár,
aor agar mar džájé, tó nouha chán kóí na hó.*

Milena se snažila o adekvátní překlad, kvalitní básnický překlad, který by věrně vystihoval spíše náladu, vnitřní citové rozpoložení, v němž básník tehdy byl a o které se chtěl podělit se svými posluchači. Samozřejmě není možné překládat slovo od slova. Takže Milena tyto verše převešla do češtiny takto:

*Nechte mne odejít na místo, kde je klid.
Jsem syt všech ješitných žvanilů. Jsem jich syt.
Chci jenom chudou chýš, bez oken, bez dveří,
kde závist nestřeží domnělý blahobyť.
Chci tam, kde laskaví pokrytci nebudou
nad mojí bolesti falešnou lítost mít.*

Největší oříšek pro každého překladatele představuje Ghálíbův nejslavnější ghazal, jímž jeho díván začíná. O tom, co vlastně vyjadřuje, se po desetiletí přou odborníci na jeho poezii. Do české prózy snad ani nelze jeho obsah srozumitelně tlumočit. Nabízíme jeden možný výklad:

Pro Ghálíba je celý svět plný smutku, žalu a strádání, každá podoba obrazu tohoto světa je pro něj žalobcem v papírovém šatu. Oděv z papíru, přesněji papír na oděvu, je narážka na obyčej zavedený u dvorů muslimských vladařů Indie, kde si člověk, který chtěl panovníkovi přednést nějakou stížnost, musel na sebe vzít zvláštní šat a připevnit si na něj velkou listinu se svou písemnou žalobou. Zde je žalobcem člověk a stěžuje si na Boha. První čtyři verše bychom mohli vyložit například takto:

„Na čí rozmar písemně reptá žalující obraz světa, proč je každá jeho podoba oděna do papírového šatu žalobce? Netaž se na hlubinu noční samoty, je bezedná, protrpět se od večera do rána je jako prorýt horu pro stružku mléka.“ Jiní badatelé v těchto nezvyklých výrazech vidí narážku na prototyp nedostupné milenky, běžný v milostné poezii, a vykládají je takto: *„Na čí koketní způsoby písemně žaluje tento obraz? Každá podoba, oděná do papíru, vznáší stížnost proti svému tvůrci. Neptej se na mučivou samotu, která v noci trýzní duši. Přeměnit večer v jitro je těžší než prokopat skálu pro ručej mléka.“* A tak dále. V urdském originále zní začátek tohoto ghazalu takto:

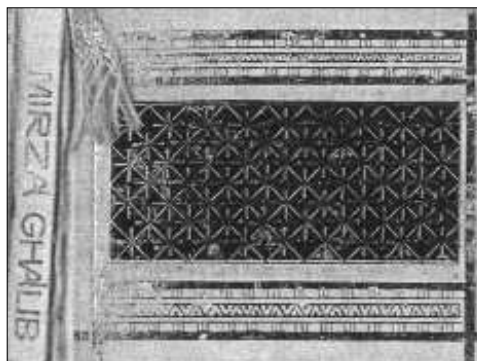

| Nové Dillí, únor 1969, zleva: prof. Ralph Russel z Londýna, Milena Hübschmannová a Jan Marek | archiv Jana Marka |

*Nakše farjádi hae kis kí šúchíje tabrír ká?
Kághazí hai pajrahan, har pajkare tasvír ká.
Káv káv sacht džání háe tanháí na púch,
subah karná šám ká, láná hae džúje šír ká.*

Milena si s tímto obtížným básnickým textem hravě poradila takto:

*Pitvorná písemnost, žertovně bravý verš,
rozverně přehozen přes nářek básníka.
Ráno svěst s večerem – jak horu rýčem prorýt,
úmorem samoty se srdce zalyká.*

A dále:

*Hrud' meče nehybná a zreziví i dech,
cit bytím procitlý mne k smrti usmýká.
Posedlý lovec rozum osidly plní zem,
mysl – pták Ohnivák – s posměchem uniká.
Ghálíb je uvězněn v poskocích nad ohněm,
okovy na nožce směšného slavíka.*

R: Překládala Milena Hübschmannová kromě Ghálíba i jiné indické básníky?

J. M.: Tu a tam se pokoušela přeložit kratší básně některých tehdy začínajících urdských levicově smýšlejících básníků, jako byli např. Alí Sardár Džáfrí nebo Vámik Džaunpurí, a překládala také ukázky soudobé urdské a paňdžábské prózy. Jako ukázkou tehdejší poezie si můžeme uvést její překlad nedávno zesnulého básníka Džáfrího:

Alí Sardár Džáfrí: Otázka

*Nevím, zda zabrada naděje
letících myšlenek je snad cíl, či není.
Nevím, je proud času prudkého
vichrem, který hory vyvrací, či není?
Nevím, je úsměšek boháče
únavou, jíž se dělník potácí, či není?*

*Nevím, je třpyt za obzorem
rubášem hvězdy ve mracích, či není?
Nevím, je slunce, jež vzejde
dosud ukryto v chudácích, či není?*

R: Milena Hübschmannová měla nepochybně velký básnický talent. Uplatňovala ho i mimo oblast indické poezie?

J. M.: Milena mohla překládat tak obtížného básníka jakým byl Mírza Ghálíb především proto, že sama měla opravdu vynikající básnický talent. Byla prostě nadána básnickou řečí. A toto svoje nadání ochotně propůjčovala i jiným kolegům, zejména těm, kteří překládali z méně známých orientálních jazyků, jako byla třeba barmština. Těm vždycky pomáhala jako takzvaný „básnický upravitel“. Ono to zní velice zvláště, ale bylo to prostě tak, že verše přeložené do

české prózy jazykovým odborníkem převáděla do básnického jazyka, a musím říci, že velmi úspěšně. Například česká barmanistika jí vděčí za překlady mnoha barmských básní, které doslovně přeložil tehdejší barmanista Orientálního ústavu. Byl to Barmánek žijící v Praze, mladý spisovatel Moungh Minn Latt, který se naučil dokonale česky. Překládal jednak lidovou poezii, jednak umělou, vždy s pomocí velkého básnického talentu Mileny Hübschmannové. Zde je malá ukáзка barmského lidového popěvku v Milenině zdařilém přetlumočení:

Lidová píseň

*Mamička tě nechce pustit?
Či ti otec brání?
Nebo hradby třináctery
meči zabránit by chtěly
našemu shledání?
Jestli mě miluješ*

| Nové Dillí, únor 1969, zleva: prof. Dr. Annemarie Schimmel, Bonn University, Milena Hübschmannová a Dr. Jan Marek CSc | archiv Jana Marka |

*ze srdce upřímně,
vezmi koně větrného,
přeskoč bradeb třináctero,
budeš zase při mně.*

Anebo jiná ukázka z umělé barmské poezie, ze sbírky moderního básníka Mina Thuwuna, inspirované nepříznivými událostmi z vesnického života:

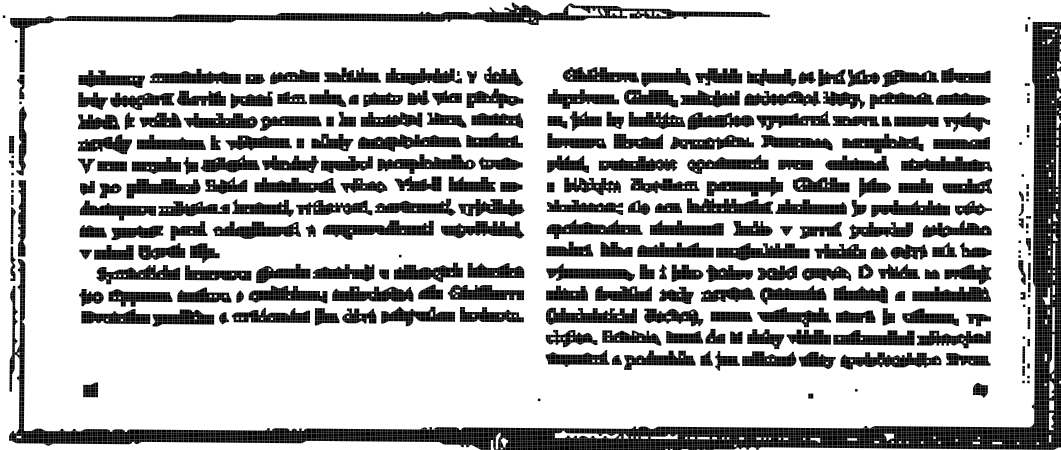
Milovaný muž

*Zapadlo slunce, liják hrozí.
ve tmě se ozývá bzukot střečka.
Jak jenom přechkám ten strach?
Ve kterých končinách, na kterém poli
přesazuješ rýži, můj milovaný?*

*Kvilící vítr, žhavé blesky
průtrž nebeským prostorem zmítající,
ty v plískanici sám a sám osiřelý,
promoklý celý, zimou se chvěješ,
chvilíčku se nezahřeješ ani.*

*Marně se utěšuji – srdce je samý žal.
Když se můj muž ubíral s pole
kolem rozvodněného jezu,
vylezl had, uštkl ho, jedovatý.
Přinesli mi muže domů v bezvědomí.
Ó milovaní bozi vesnice! Jenom at' neumře,
ach, mějte slitování!*

(Z barmštiny přeložili Minn Latt a Milena Hübschmannová)

| Z knihy Mirzá Ghálíb: Rukojmí lásky – ukázka z doslovu M. Hübschmannové |

Summary

Interview with Dr. Jan Marek about Milena Hübschmannová as an Indologist and Long-term Colleague – recorded by Martina Hanáčková for Czech Radio, Vltava, 7 October 2005.

Jan Marek met Milena Hübschmannová after the Second World War, in 1947, at Hindi courses in the Oriental Institute. At that time Milena was 14 years old. The two decided to continue studying Hindi at the Philosophical Faculty of Charles University after high school graduation in 1950.

Milena was a free soul, interested in the present, in what was going on around her. She was not a scientific type. She was not interested in making deep analyses of complicated texts. She was a reporter, interested in recording. In later years when doing fieldwork, she was always seen carrying a tape-recorder – at that time an old, heavy instrument – over her shoulder. And ordinary, simple people sang – perhaps songs of woe – into her microphone.

In India she recorded folk songs, folk tales, everything. She later processed and systematically organized her material.

Milena felt she was a reincarnation of an Indian woman who once lived in India. She graduated not in Romani studies, but in indology with specialties in Hindi and Urdu. She wanted to translate mainly Urdu literature. She concentrated on young Indian authors who came to Czechoslovakia or whom she met at on international literary conferences. Even after she stopped translating most Indian authors, she continued to translate works by the nineteenth century poet Mirza Ghalib. Milena herself had a gift for poetic language. She also used this talent, for example, to help a young Burmese writer living in Prague, Mounq Minn Latt, to translate folk and art poetry from Burmese to Czech. Dr. Marek quotes translations by Milena and by Milena and Minn Latt.

Valerie Levy